

Ключевые слова: презумпция невиновности, международное гуманитарное право, практика Европейского суда по правам человека, правовое регулирование и практика правоприменения в Украине.

Krykunov A., Sasko O. Principle of Presumption of Innocence in International Law and Legislation of Ukraine: problems of legal regulation and law-enforcement practice. This article is devoted to research into historical evolution, substance and content of the presumption of innocence as the fundamental principle, which protects a person who is prosecuted as a suspect or accused of committing a crime. The authors has studied development of the presumption of innocence, its modern content and scope in international humanitarian law, European Court of Human Rights case-law and acting national legislation. The paper analyses the role of presumption of innocence during pre-trial investigation and in judicial stages of criminal proceedings. The author examines standard of proof beyond reasonable doubt. It's concluded, that the person is officially found guilty in a criminal offense and may be subjected to criminal-law repression only after the entry into force accusatory sentence against the person. Some suggestions to improve national law and law-enforcement practice in order to bring the criminal process into compliance with international standards of human rights had been submitted.

Key words: presumption of innocence, international humanitarian law, practice of the European court of Human Rights, legal regulation and law-enforcement practice in Ukraine.

УДК 343.98

О. Назарук

Криміналістичне забезпечення діяльності прокурора у кримінальному провадженні

У статті розглянуто зміст криміналістичного забезпечення діяльності прокурора у кримінальному провадженні. На основі аналізу чинного законодавства та наукових досліджень вказаної проблематики визначено особливості такого забезпечення. Встановлено, що реалізація прокурором повноважень у кримінальному процесі залежить від обставин власне кримінального провадження, конкретної стадії та суб'єктів, з якими потрібно взаємодіяти під час провадження. Ефективність такої діяльності значною мірою залежить і від належного її криміналістичного забезпечення. Визначено криміналістичне забезпечення діяльності прокурора у кримінальному провадженні як використання розроблених наукою криміналістикою засобів, прийомів методик у практичній діяльності прокурора з метою виконання завдань, які стоять перед ним у кримінальному провадженні.

Ключові слова: криміналістичне забезпечення, криміналістичні засоби, криміналістичні методи, прокурор, кримінальне провадження.

Постановка наукової проблеми та її значення. Діяльність прокурора у кримінальному провадженні є багатоаспектною і спрямована на захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорону прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [5]. Покладення на прокурора зобов'язань щодо виконання цих завдань визначає необхідність забезпечення його діяльності, в тому числі досягненнями науки криміналістики. З огляду на це важливе значення відведено криміналістичному забезпеченню діяльності прокурора у кримінальному провадженні.

Аналіз досліджень цієї проблеми. Питання криміналістичного забезпечення досліджувалися такими науковцями, як Ю. П. Аленін, В. П. Бахін, Р. С. Белкін, А. В. Іщенко, І. О. Ієрусалимов, І. І. Когутич, І. М. Козьяков, В. Г. Коломацький, М. В. Салтєвський, В. В. Тіщенко, В. Ю. Шепітько, Г. В. Щєрбакова та інші. Однак окремі аспекти криміналістичного забезпечення діяльності прокурора у кримінальному провадженні потребують подальшого теоретичного обґрунтування.

Мета статті полягає у тому, щоб на основі аналізу чинного законодавства та наукових досліджень означеної проблематики визначити зміст та особливості криміналістичного забезпечення діяльності прокурора у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Етимологічне значення поняття «забезпечення» трактується як надання чи створення матеріальних засобів, або ж гарантування чогось [7, с. 42]. З огляду на масштабність трактування даного поняття воно застосовується у різних сферах правової науки.

У криміналістиці дане поняття використовується в розумінні криміналістичного забезпечення діяльності правоохоронних органів, усього кримінального провадження, окремих його стадій чи діяльності суб'єктів кримінального процесу.

Вперше визначення криміналістичного забезпечення було надано В. Г. Коломацьким як системи впровадження в практичну діяльність посадових осіб, підрозділів, служб та органів внутрішніх справ з охорони громадського порядку і боротьби зі злочинністю криміналістичних знань, що втілені в умінні працівників використовувати наукові, методичні та тактичні криміналістичні рекомендації, техніко-криміналістичні засоби і технології їх застосування [4, с. 62].

З. М. Топорєцька, узагальнюючи наукові позиції вчених з приводу визначення поняття «криміналістичне забезпечення», поділяє їх на три групи: 1) криміналістичне забезпечення трактується як динамічне поняття; 2) криміналістичне забезпечення розглядається як діяльність по забезпеченні криміналістикою потреб практики; 3) криміналістичне забезпечення визначається не просто як діяльність, а як особлива система та приходиться до висновку, що криміналістичне забезпечення означає задоволення потреб практики розслідування кримінальних правопорушень криміналістичними засобами прийомів, методами [12, с. 136-139].

Зміст криміналістичного забезпечення Ю. М. Черноус визначає, відштовхуючись від поняття та системи науки криміналістики, де кожен із зазначених розділів криміналістики (загальна теорія криміналістики, криміналістична техніка, криміналістична тактика, криміналістична методика) вирішує низку завдань, які знаходять своє практичне відображення в комплексному забезпеченні діяльності з розкриття, розслідування та запобігання злочинам [14, с. 151].

Водночас, встановлюючи зміст криміналістичного забезпечення діяльності прокурора у кримінальному провадженні, варто визначити правову природу власне такої діяльності. Так, прокурор у кримінальному провадженні здійснює надані йому повноваження від його початку і до завершення. Прокурор здійснює нагляд за додержанням законів під час проведення досудового розслідування у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням та підтримує публічне (державне) обвинувачення в суді.

У науці поняття «процесуального керівництва прокурора» визначається через його співвідношення із прокурорським наглядом за додержанням законів органами досудового розслідування. З цього приводу виокремлюють декілька наукових позицій:

Згідно першої точки зору, здійснюючи нагляд за органами досудового розслідування, прокурор, водночас, забезпечує процесуальне керівництво, а тому поняття нагляду та керівництва досудовим слідством є тотожними (В. М. Савицький) [10, с. 26]. Дана концепція фактично отожднює процесуальне керівництво та прокурорський нагляд, вказуючи, що поняття процесуального керівництва є ширшим ніж прокурорський нагляд.

Водночас, Н. Марчук вказує, що ставити на один рівень і намагатися розмежувати функцію нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування і функцію процесуального керівництва просто некоректно: одна і та сама діяльність прокурора у кримінальному судочинстві може розглядатися як реалізація функції нагляду (в організаційному аспекті) або як здійснення процесуального керівництва (у процесуальному значенні) [6, с. 60].

Друга наукова позиція полягає в тому, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами досудового розслідування, а процесуальне керівництво – прерогатива начальників відповідних слідчих підрозділів. Так, заперечуючи процесуальне керівництво прокурора М. С. Трубін, наголошував, що прокурор здійснює нагляд за додержанням законів органами досудового розслідування, однак такому нагляду притаманні лише окремі елементи керівництва. Але його розпорядчі повноваження обмежені самостійністю слідчого [13, с. 22].

Відповідно до іншої позиції нагляд за додержанням законів органами досудового слідства та керівництво досудовим слідством – різні функції в процесуальній діяльності прокурора. Г.П. Серета вважає, що у практичній діяльності прокурора в кримінальному процесі, варто виділяти два аспекти. По-перше, це нагляд за законністю проведення ОРД, дізнання та досудового слідства. По-друге, – організаційне й процесуальне забезпечення цілеспрямованості й активності досудового провадження [11, с. 16].

У Кримінальному процесуальному кодексі України чітко визначено, що процесуальне керівництво є формою функції нагляду за додержанням законів органами досудового розслідування і здійснення його є прерогативою прокурора через реалізацію наданих йому законом повноважень. Більшість цих повноважень безпосередньо реалізуються під час досудового розслідування з моменту внесення відомостей про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань і до закриття кримінального провадження або направленням до суду обвинувального акта, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, клопотання про звільнення особи від кримінальної відповідальності.

Водночас, під час судового розгляду прокурор підтримує публічне (державне) обвинувачення в суді, що відповідно до вимог КПК України трактується, як процесуальна діяльність прокурора, що полягає у доведенні перед судом обвинувачення з метою забезпечення кримінальної відповідальності особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (ст. 3) [5].

Не зважаючи на реалізацію різних функцій, виконання прокурором повноважень здійснюється від початку кримінального провадження і до його завершення та обумовлене єдиними завданнями, які стоять перед ним. У ст. 1 Закону України «Про прокуратуру» зазначено, що прокуратура України здійснює встановлені [Конституцією України](#) функції з метою захисту прав і свобод людини, загальних інтересів суспільства та держави [9]. В наказі Генерального прокурора України «Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні» від 19 грудня 2012 року № 4 гн визначаються такі завдання більш конкретно з урахуванням особливостей різних стадій кримінального провадження [8].

Водночас, реалізація прокурором повноважень у кримінальному процесі залежить від обставин власне кримінального провадження, конкретної стадії та суб'єктів, з якими потрібно взаємодіяти під час провадження. Ефективність такої діяльності значною мірою залежить і від належного її криміналістичного забезпечення.

Як зазначає І. М. Козьяков, криміналістичне забезпечення діяльності процесуального керівника повинно здійснюватися з урахуванням наступних моментів: 1) тактичні прийоми та методичні рекомендації, що має розробляти сучасна криміналістична наука, повинні відповідати нормам чинного КПК України; 2) реалізація завдань сучасного кримінального провадження (ст. 2 КПК України) має відбуватися завдяки використанню процесуальним керівником модернізованих криміналістичних засобів у різних ситуаціях досудового розслідування та судового кримінального провадження; 3) адекватне застосування у діяльності прокурора засобів криміналістики: криміналістичних прийомів, методик, їх системи, типових тактичних операції тощо; 4) відповідна розробка необхідних криміналістичних засобів, прийомів і рекомендацій має надати прокурору – процесуальному керівнику можливість в організаційно-тактичному аспекті подолати наявні суперечності та прогалини в законі [3, с. 61-62].

Водночас М. О. Баєв та О. Я. Баєв зазначають, що тактичні прийоми, розроблені для діяльності слідчого, не можна механічно переносити у сферу виконання професійних повноважень інших осіб: вони підлягають спеціальному дослідженню [1, с. 35]. Така твердження є цілком виправданим з огляду на те, що прокурору, як і будь-якому іншому суб'єкту кримінального процесу відведено свою роль, визначено правовий статус та надано певний комплекс повноважень. Зокрема, прокурор у кримінальному процесі повинен забезпечити швидке, повне та неупереджене розслідування і судовий розгляд, водночас, відповідно до визначених йому функцій також зобов'язаний скеровувати діяльність слідчого та інших суб'єктів. А отже тактика його дій залежатиме від особливостей та виду кримінального провадження чи окремого його етапу.

Відрізнятяться і криміналістичні технічні засоби та методики, які доцільно використовувати у діяльності прокурору. Так, як зазначає І. І. Когутич, криміналістична техніка для прокурора - це не стільки уміння особисто та безпосередньо застосовувати технічні засоби і методи, скільки їхня обізнаність про наукові положення криміналістичної техніки, зміст її складових (підгалузей), знання про наявні техніко-криміналістичні засоби, прийоми, методики, які можна використовувати для дослідження тих чи інших кримінально-релевантних об'єктів [2, с. 16].

Під час розгляду кримінальних справ судом першої інстанції положення і засоби

криміналістичної техніки застосовують для дослідження уже зібраних доказів: шляхом безпосереднього дослідження прокурором - державним обвинувачем (у разі потреби – з допомогою спеціаліста) речових доказів, а також документів - відображень, одержаних з допомогою технічних засобів, прийомів і методів на досудовому розслідуванні (огляд фотографій, зроблених під час огляду місця події, тощо); застосування у судовому розгляді технічних засобів, прийомів і методів у багатьох випадках дає змогу як належному під кутом зору процесу доказування, так і максимально прозорому, наочному з позиції забезпечення відкритості, гласності такого розгляду, дослідженню доказів, що робить його особливо достовірним і переконливим [2, с.16].

Разом з тим важливою тенденцією криміналістичної методики є розроблення систем методичних рекомендацій для оптимізації діяльності органів досудового розслідування. Своєрідною тенденцією розвитку криміналістичної методики є розширення її меж. Так само важливим є те, що криміналістичні методики розроблюються не тільки щодо розслідування певних видів (груп) злочинів, а й в інших сферах пізнавальної діяльності (судовій, прокурорській, адвокатській) [15, с. 214]. Досить багато методик розроблено для прокурора та викладено у виді методичних рекомендацій щодо методики діяльності прокурора залежно від виду кримінального провадження чи стадії кримінального процесу. Вони слугують своєрідним орієнтиром у практичній діяльності прокурора, а тому потребують відповідного застосування для вдосконалення його роботи.

Таким чином, враховуючи викладене вище, криміналістичне забезпечення діяльності прокурора у кримінальному провадженні варто окреслити як використання розроблених наукою криміналістикою засобів, прийомів методик у практичній діяльності прокурора з метою виконання завдань, які стоять перед ним у кримінальному провадженні.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Досягнення криміналістичної науки застосовуються практично усіма суб'єктами кримінального провадження. Підвищення ефективності діяльності прокурора значною мірою залежить від своєчасності та повноти його дій щодо виконання завдань, які стоять перед ним у кримінальному провадженні. Одним із аспектів забезпечення такої діяльності є використання досягнень науки криміналістики: криміналістичних засобів, тактичних прийомів, окремих методик. Зважаючи на тенденції розвитку науки та суспільних відносин, прокурор не може нехтувати науковими досягненнями криміналістики та повинен активно застосовувати розроблені нею засоби та методи у своїй практичній роботі не залежно від стадії кримінального процесу.

Джерела та література

1. Баев М. О. Защита от обвинения в уголовном процессе. Тактика профессиональной защиты по уголовным делам. Право обвиняемого на защиту (нормативные акты, постатейные материалы) / М. О. Баев, О. Я. Баев. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1995. – 228 с.
2. Когутич І.І. Теоретичні основи використання криміналістичних знань під час розгляду кримінальних справ в суді : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра. юрид. наук : спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність» / І. І. Когутич. – К., 2010. – 39 с.
3. Козьяков І. Теоретичні основи криміналістичного забезпечення процесуального керівництва прокурором досудовим розслідуванням / І. Козьяков // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2014. – № 2. – С. 60–71.
4. Коломацкий В. Г. Криминалистическое обеспечение деятельности органов внутренних дел по расследованию преступлений // Криминалистика. – Т. 1 : История, общая и частные теории / под ред. Р. С. Белкина, В. Г. Коломацкого, И. М. Лузгина. – М. : Академия МВД РФ, 1995. – 264 с.
5. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/4651%D0%B0-17>
6. Марчук Н. Основні напрями участі прокурора у кримінальному провадженні на досудових стадіях / Н. Марчук // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 4. – С. 57–62.
7. Новий словник української мови : у 4 т. / [уклад. : В. Яременко, О. Сліпушко]. – К. : Аконіт, 2001. – Т. 2. – 911 с.
8. Про організацію діяльності прокурорів у кримінальному провадженні : наказ Генерального прокурора України від 19 грудня 2012 р. № 4 гн [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.gp.gov.ua/ua/gl.html?_m=publications&_t=rec&id=94102
9. Про прокуратуру: Закон України від 14.10.2014 р. № 1696-7 [Електронний ресурс]. – Режим

доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1697-18>

10. Савицкий В. М. Стрежневая функция прокуратуры – осуществлять уголовное преследование / В. М. Савицкий // Российская юстиция. – 1994. – № 10. – С. 26–28.
11. Серета Г. Оптимізація процесуального статусу прокурора на досудовому слідстві / Г. Серета // Вісник Національної академії прокуратури України. – 2011. – № 2. – С. 15–21.
12. Топорецька З. М. Проблеми визначення поняття та змісту криміналістичного забезпечення доказування у кримінальному провадженні / З. М. Топорецька // Вісник кримінального судочинства. – 2015. – № 4. – С. 135–140.
13. Трубин Н. С. Прокурорский надзор за соблюдением законов органами дознания / Н. С. Трубин. – М. : Юрид. лит., 1982. – 104 с.
14. Черноус Ю. М. Криміналістичне забезпечення як наукова категорія та практичне завдання криміналістики / Ю. М. Черноус // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2012. – № 1. – С. 149–155.
15. Щур Б. В. Сучасний стан та перспективи розвитку криміналістичної методики / Б. В. Щур // Науковий вісник Львівської комерційної академії. Серія : Юридична. – 2015. – Вип. 1. – С. 208–216.

Назарук Е. Криміналістичне забезпечення діяльності прокурора в уголовном производстве. В статье рассмотрены содержание криміналістичного забезпечення діяльності прокурора в уголовном производстве. Обосновано значение криміналістичного забезпечення для діяльності прокурора. На основе анализа действующего законодательства и научных исследований указанной проблематики определены особенности такого обеспечения. Установлено, что реализация прокурором полномочий в уголовном процессе зависит от обстоятельств собственно уголовного производства, конкретной стадии и субъектов, с которыми нужно взаимодействовать во время производства. Эффективность такой деятельности в значительной степени зависит и от надлежащего ее криміналістичного обеспечения. Криміналістичное обеспечение деятельности прокурора в уголовном производстве определено как использование разработанных криміналістичной наукой средств, приемов и методик в практической деятельности прокурора с целью выполнения задач, которые стоят перед ним в уголовном производстве. Обоснованы особенности и значение криміналістичного обеспечения для деятельности прокурора.

Ключевые слова: криміналістичное обеспечение, криміналістичные средства, криміналістичные методы, прокурор, уголовное производство.

Nazaruk O. Criminalistic Support of Prosecutor's Activity in the Criminal Proceedings. The article elucidates the content of criminalistic support of prosecutor's activity in criminalistic proceedings. The study of the current legislation and scientific findings concerning this issue has shed light on the peculiar features of such support. The prosecutor exercises his powers in a criminal proceeding depending on the circumstances of the actual criminal proceedings, the particular stage and the entities with whom it is necessary to interact during the proceedings. The effectiveness of the prosecutor's activities to a large extent depends on the proper forensic provision. The forensic provision of the activities of the prosecutor in criminal proceedings is defined as the use of means and methods developed by the science, practical skills and experience of the prosecutor aimed at fulfilling the tasks which he faces in the criminal proceedings.

Key words: criminalistic provision, forensic means, forensic methods, prosecutor, criminal proceedings.